

P+
SPECIAL

Jaargang 19
Week 37 | 2020

A man with a beard and short hair is looking directly at the camera. He is holding a large yellow board in front of his chest. On the board is a white line drawing of a person wearing a t-shirt with the text 'VOTE KFC' on it. The background is a wall covered with various sketches and drawings, including a giraffe, a car, and a person. The overall scene suggests a creative or artistic workspace.

De mens moet krimpen

De kunstenaar in de eiwittransitie

Arne Hendriks

De 8 sjamanen van omdenken

De transitie van dierlijke naar plantaardige eiwitten vergt een totaal anders denken. Ook bij wetenschappers. Kunstenaar Arne Hendriks probeert onderzoekers van de Wageningen University uit hun vaste denkmethode te trekken. Met posters over acht verschillende sjamanen vertelt hij verhalen over acht denkbare toekomstige werelden.

“Wat ons kan veranderen is dat we als mens een verlangend wezen zijn”

Hij was kunsthistoricus, opgeleid aan de Universiteit van Utrecht. Hij maakte tentoonstellingen over ‘wat er was’. Maar het besef groeide dat “geschiedenis gaat over de macht. We selecteren vooral uit het verleden wat past bij het nu. Het is een eenzijdige kijk, verteld door de overwinnaars. Dat betekent dat er in mijn directe omgeving veel verhalen ook niet worden verteld. Of door mij gewoonweg niet worden gehoord.” De behoefte groeide om het over de toekomst te hebben. Arne Hendriks (1971) werd kunstenaar. Hij koos een ongebruikelijk rolmodel als voorbeeld: de sjamaan, de ziener die in oude culturen de communicatie met de geesteswereld onderhield. Hendriks ziet in de sjamaan een metafoor voor de onderzoeker. “Het is de omdenker die tussen twee werelden in staat. Het is iemand die heel gevoelig is en scherpe zintuigen heeft. Iemand die observeert en daar een soort tijdloze kennis uit haalt. Verhalen van een sjamaan kunnen dienen als kompas, om te bepalen wat van waarde is. Het is een uitnodiging voor meerstemmigheid. De westerlingen van nu zitten vast in de wetenschappelijke methode, de Cartesiaanse traditie. Dat vereist een bepaalde manier van werken en denken. Er wordt ingezoomd op een minuscuul detail, dat wordt onderzocht. De superspecialist kan het overzicht daardoor zomaar verliezen. Ik wil uitzoomen, die volle ruimte terugbrengen, om dat kleine en het grote weer met elkaar te verbinden.”

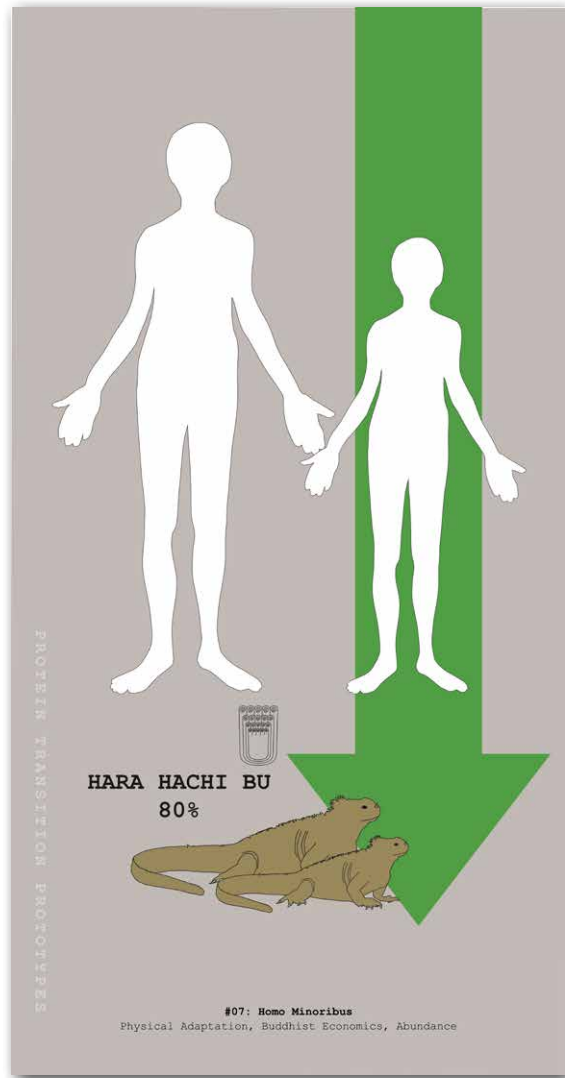
Hij vraagt zich af: wie was de eerste sjamaan?

Wie was de eerste die trillingen heeft opgepikt die verder niemand voelde? “Sjamanen zetten mij aan het denken. Ik ben op zoek naar de transformatie van de mens. Wat ons kan veranderen is dat we een verlangend wezen zijn. Daarom zal verandering pas komen wanneer we elkaar andere verhalen vertellen. Dat is wat sjamanen deden, die een andere wereld hebben voorvoeld.” Een terugkerend thema in het werk van Hendriks is zijn kritiek op het geloof dat groei goed is. Hij vindt juist dat we als mens moeten krimpen in lengte, maar ook dat de economie moet slinken. “Je ziet op de effectenbeurs een groene pijl omhooggaan, wanneer er winst wordt gemaakt. Een rode pijl omlaag duidt op verlies. Ik heb dat op een expositie bij de Rabobank omgedraaid. Daar hing de groene pijl omlaag en de rode omhoog. Die poster werd herhaaldelijk andersom opgehangen. Bezoekers dachten dat er een fout was gemaakt. Dat was niet zo. Maar zo diep zit het denken in ons dat economische groei goed is en dus groen moet zijn.”

Een financiële bijdrage van Stichting DOEN maakte het voor Hendriks mogelijk om anderhalf jaar als *artist-in-residence* wetenschappers van Wageningen die zich met de eiwittransitie bezighouden uitzicht te bieden op andere, mogelijke werelden.

Om dat gesprek los te trekken vertelt hij de verhalen over zijn acht sjamanen. Wie zijn deze zieners? ➤

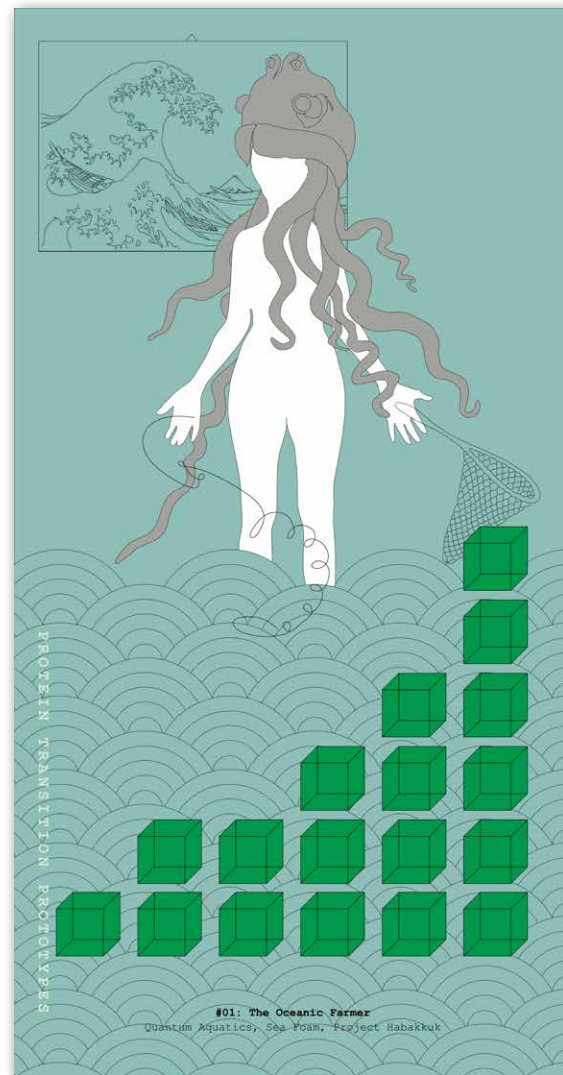
Kunstenaar Arne Hendriks bepleit krimp van ons mensen en onze economie: “Op de effectenbeurs betekent een groene pijl omhoog winst. Bij mij wijst de groene wortel omlaag. Gezonde krimp.”

Wat ziet **deze** sjamaan? De krimpende mens

Het verhaal: “Op het Japanse eiland Okinawa leven mensen langer dan waar dan ook op aarde. Heel veel mensen daar worden honderd jaar of ouder. Ze zijn supergezond en dat komt vooral door hun filosofie van ‘eet niet te veel’. Eet tot je voor 80 procent vol zit en geen honger meer hebt. Stop dan. Ze hebben een naam voor die filosofie: ‘hara hachi bu’. Ze koken dus 20 procent minder voedsel. De bewoners behoren ook tot de kleinste mensen ter wereld. Mannen zijn er 1,48 meter lang, de vrouwen 1,38 meter. Lang zijn is niet gezond. Je gaat eerder dood. Ik ben zelf de vleesgeworden metafoor van een slecht idee, met mijn lengte van 1,95 meter. Om onszelf te redden moeten we juist weer gaan krimpen, want een kleiner gestel kent een efficiënter caloriegebruik. Deze transformatie vraagt om een ander soort verlangen.”

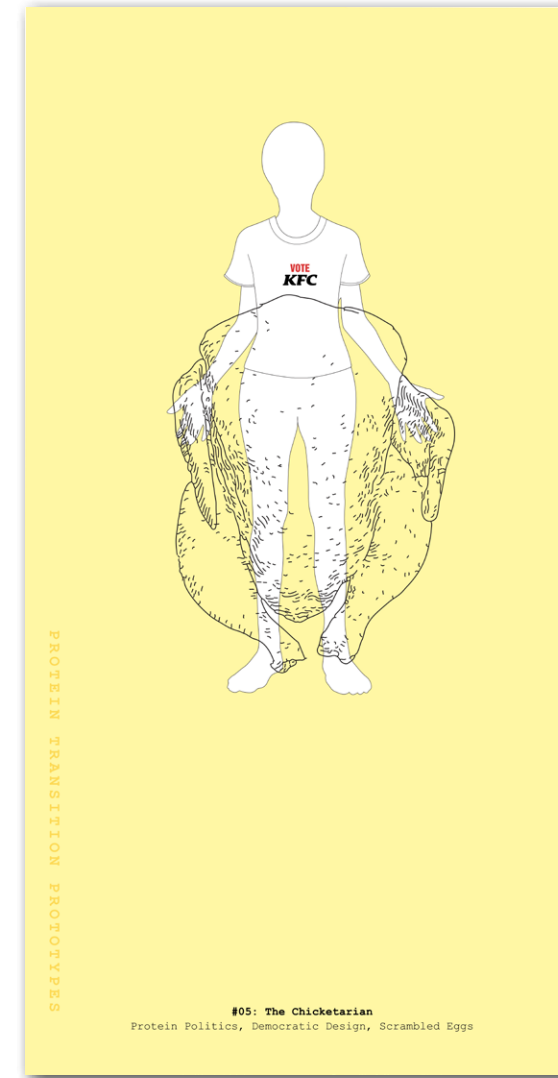
Deze sjamaan zegt ons dat we moeten verlangen naar gezondheid, in plaats van steeds langer te willen worden.

Wat ziet **deze** sjamaan? De gelovige oceaanoer

Het verhaal: “De alg is als een Messias. Het is de perfecte metafoor voor het diepgewortelde geloof dat we door wetenschappelijke kennis heel veel of zelfs alle wereldproblemen kunnen oplossen. Wetenschap is zo ook een geloof geworden dat de mensheid kan redden. In de ‘Church of Algae’ moeten wij geloven dat wieren en algen de ‘one cure for all’ zijn. Ze kunnen ons allen voeden. De alg voedt zichzelf zonder de zee te vernietigen. De alg levert ons energie, ook al zijn deze experimenten in Wageningen gestaakt: het kweken van algen kost meer energie dan het oplevert. ‘The Ocean Farmer’ die voor ons de algen teelt is de hoogste dienaar van dit nieuwe geloof. Het is de paradox van geloof en wetenschap, want dit geloof leidt wel tot ongelooflijke resultaten.”

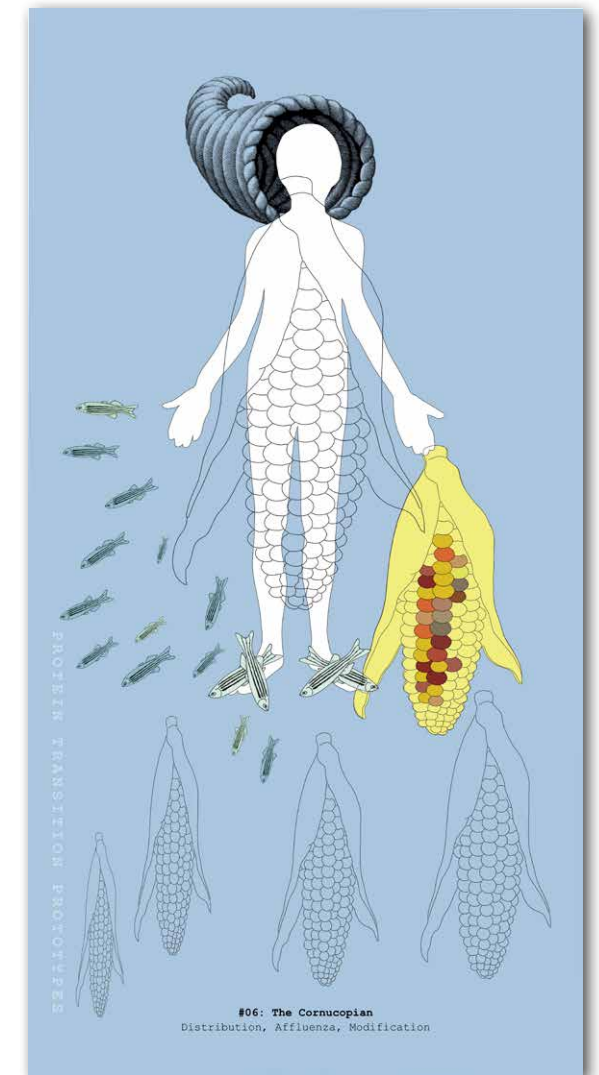
Voor deze sjamaan is wetenschap niet alleen het kennen van feiten, maar ook een geloof.

Wat ziet **deze** sjamaan? De alleen-maar-kip eter

Het verhaal: “Van alle vlees kunnen we het beste kip eten. Een kip heeft het minste impact op het milieu. Ikzelf eet geen rundvlees meer, geen varken, maar nog wel kip. Biologisch. Omdat voor echte veranderingen het bedrijfsleven nodig is, draagt ‘The Chickitarian’ het logo van KFC, de fastfoodketen Kentucky Fried Chicken. Ons verlangen naar een eenvoudige politieke boodschap brengt een tijd waarin we op bedrijven gaan stemmen. In feite kiezen we ook nu al voor producten van bedrijven die een bepaalde waarde vertegenwoordigen.”

Deze sjamaan stelt ons de vraag of we niet veel consequenter moeten worden om op basis van waarden producten te kopen.

Wat ziet **deze** sjamaan? De eenzijdige kenniskiezer

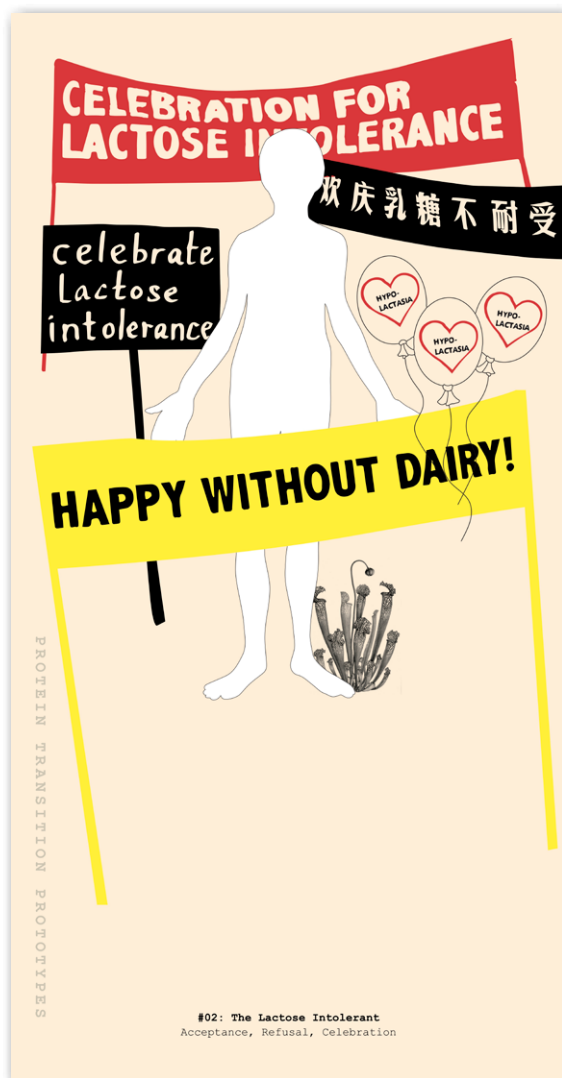
Het verhaal: “Bijna al het goede dat we hebben uitgevonden blijkt wel een minder goede kant te hebben. Nieuwe oplossingen creëren nieuwe problemen. We zoeken naar genetisch gemodificeerd voedsel met een hoge opbrengst, terwijl we nog eeuwen vooruit hadden gekund met wat we al hebben. We kunnen de hele wereld voeden, maar we zijn niet bereid te delen. In plaats van oplossingen te vinden organiseren we een economisch spel met prijsopdrijving. Wat genereren we niet aan data? Maar onze kennisontwikkeling is vaak een excuus om andere kennis juist niet te ontwikkelen.”

Deze sjamaan wijst ons erop dat kennis eerder de macht is om te controleren.

Wat ziet **deze** sjamaan? De circulaire kannibaal

Het verhaal: "In Myanmar bestaan mensen die indirect hun doden opeten. Ik zat daar in een bootje op een meer en zag overal rode vlaggetjes boven het water uitsteken. Dat bleken markeringen voor in het water afgezakte doodskisten te zijn. Daar ligt grootmoeder in. In die kisten waren kleine gaatjes geboord, waar kleine visjes doorheen kunnen zwemmen. Ze eten het lichaam, worden dik en kunnen niet meer door de gaatjes terug naar buiten. Na drie tot zes maanden haalt de familie de kist weer naar boven, organiseert een familiefeest en samen eten ze de vissen op. Het is een intiem ritueel. Ik vertel dit verhaal niet met de bedoeling om dit ook eens in de Oosterschelde uit te proberen. Het roept wel de vraag op over circulariteit van denken, over de spiritualiteit van voeding."

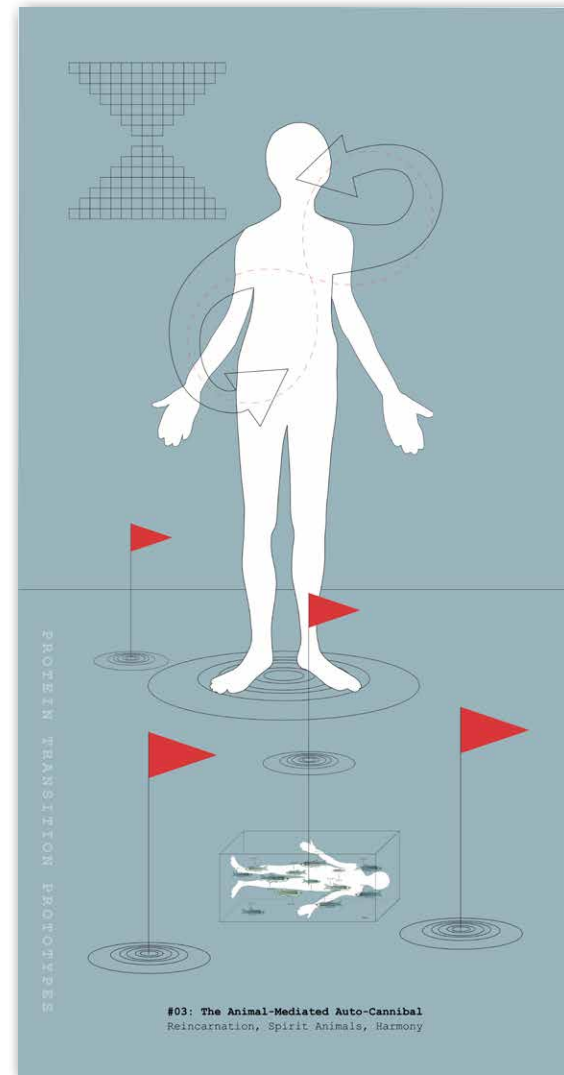
Deze sjamaan wijst ons erop dat we door alles wat we eten met de cirkel van het leven verbonden zijn.

Wat ziet **deze** sjamaan? De wees-blij-met-jezelf mens

Het verhaal: "Chinezen konden melk en kaas niet verdragen, hun lichaam had er geen tolerantie voor. Maar de Chinezen keken naar ons en wilden ook langer worden. Daarom zijn ze steeds meer melk gaan drinken en ook aan hun baby's gaan voeden. Door verontreiniging van de melk is daar een schandaal ontstaan en werden de potten met babymelk hier massaal van de schappen gehaald. Nederlandse zuivelbedrijven als FrieslandCampina zijn vervolgens naar China gegaan om er nooit meer weg te gaan. In Thailand is er zelfs een minister die melk drinken onder de bevolking stimuleert, om zo in lichaamslengte te groeien. Maar waarom?"

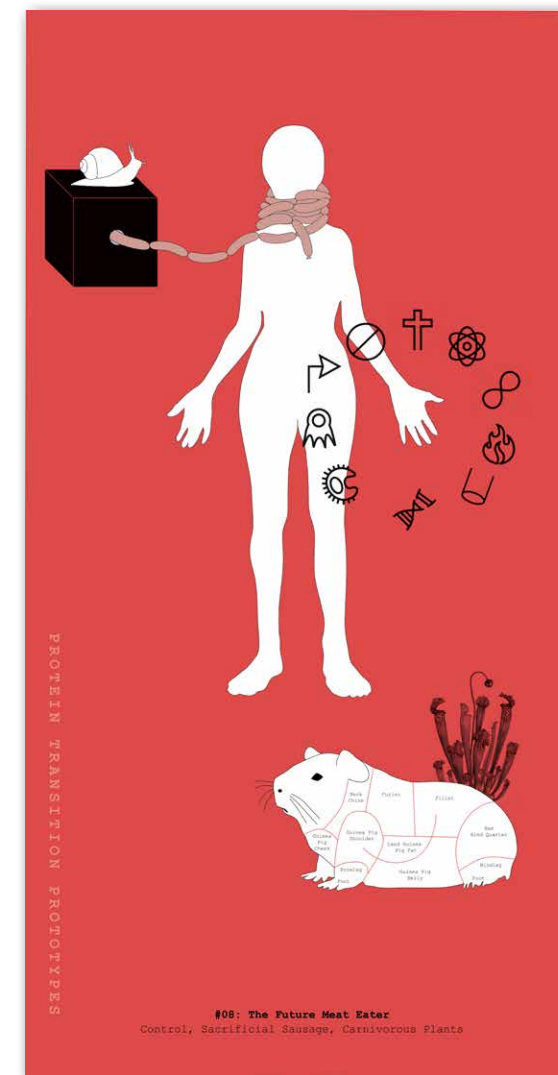
Deze sjamaan maant ons om zoiets als lactose-intolerantie als onderdeel van de eigen identiteit te vieren.

Wat ziet **deze** sjamaan? De gedwongen vegetariër

Het verhaal: "In het arctisch gebied leeft een klein vogeltje, de Knoet. Het vliegt elk jaar een enorme afstand, van de poolcirkel tot aan de evenaar: 10 duizend kilometer. Door de klimaatverandering komen de jongen eerder uit het ei. Insecten om te eten zijn er dan nog niet. Terwijl ze daardoor nog te klein zijn, moeten ze toch migreren. Daar in Afrika is hun snavel te kort om bij de schelpen onder de waterspiegel te kunnen komen. De knoeten zijn daar toen wortels van planten gaan eten. Het is een metafoor voor wat er kan gebeuren. Ons als mensen is het ook overkomen. De Roemeense dictator Ceausescu had veel geld nodig voor zijn leger. Hij verkocht daarom al het vlees naar het buitenland. Tegelijkertijd voerde hij een marktsysteem in waarbij soja het hoofdvoedsel werd. Ceausescu had altijd een goede relatie met de Chinezen, die hem de soja leverden. Hij maakte vervolgens het volk wijs dat dit beter was. Wie nu dertig jaar later door Roemenië reist, verbaast zich over de vreemde snacks daar in de winkel, die van soja zijn gemaakt."

Deze sjamaan dwingt ons na te denken over een denkbeeldig scenario waarin we niet meer vrij kunnen kiezen wat we willen eten, maar we ons onder dwang van klimatologische omstandigheden moeten beperken tot plantaardige eiwitten.

Wat ziet **deze** sjamaan? De toekomstige vleeseter

Het verhaal: "Wat is vlees in de toekomst? Ik heb voor een gezelschap in Brussel een maaltijd bereid die voor 30 procent uit varken bestond en voor 70 procent uit slakken. Of kunnen we beter kleinere dieren gaan eten? Kleinere koeien? Cavia's? Kunstvlees? De aard van dat vlees zal veel over onze toekomstige identiteit zeggen."

Deze sjamaan vraagt zich af: wie is diegene die in de toekomst vlees eet?

Websites

- + **Kunstenaar Arne Hendriks**
- + **Stichting DOEN over Klimaat en Voedsel**

- .....
- + TEKST JAN BOM + FOTOGRAFIE P+ + ILLUSTRATIES ARNE HENDRIKS
  - + ART DIRECTION BUREAU BOUDEWIJN BOER EN STUDIO 10
  - + UITGEVERIJ ATTICUS BV + WWW.P-PLUS.NL

